

УКРАЇНА: КОЛЕКТИВНИЙ ІНТЕЛЕКТ І ШЛЯХИ ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ

Є найзагальніше визначення, що таке інтелект. Це – здатність приймати рішення, відповідно до визначених цілей і пріоритетів, у даній конкретній ситуації.[1] Інтелект у його соціальному вимірі доречно поділяти на індивідуальний і колективний. Ефективність останнього залежить не стільки від рівня окремих особистостей, скільки від рівня їх координації і злагодженості їх дій. Ці положення є загальновідомими і базовими в інформаційній парадигмі суспільствознавства, та, навіть, знайшли своє втілення у футбольній істині: порядок 64: клас.

Україна як величезний колектив, перед яким стоять дуже серйозні, безпрецедентні в історії людства завдання, до останнього моменту демонструвала кричущу інтелектуальну безпорадність. І справа не у відсутності окремих талантів чи браку інформації, креативу і т.п. Справа у відсутності цілісної системи інформаційного обміну між різними сферами і різними щаблями суспільства. Закритість – головне знаряддя для досягнення успіху в сучасному українському соціумі.[2] Тіньова економіка, кулуарна політика, кругова порука і корупція в органах влади, корпоративність і самозвеличення в культурі і мистецтві, "клани", "олігархи", хворобливий потяг до атрибутів "елітарності" – все це симптоми однієї хвороби, природа якої полягає в штучному обмеженні обігу інформації. Нове середньовіччя, за визначення Умберто Еко.

Йдеться не лише про небачений у світі рівень секретності, коли неможливо знайти офіційні державні документи, коли служителі Феміди вважають добрим тоном бити відеокамери і фотоапарати журналістів. Говорю і про менш очевидні прояви: коли мас-медіа по команді "сне помічають" якусь подію, коли найнижчий клерк бундючне відповість вам зверхнім мовчанням, або сухою відмовою на елементарне прохання чи запитання. І не отримає за це жодного покарання.

В роки перебудови цей ентропійний стан досить парадоксально називали "системою". Очевидно, малась на увазі якась універсальна обумовленість всіх явищ і подій суспільного життя закошшлими регламентами і практиками ідеократичного режиму. Сьогодні вже точно такого цілісного явища, яке, слід визнати, передбачає який не який рівень саморганізації, вже очевидно не існує. Не було його і в останні роки правління Л.Кучми та панування олігархічних угруповань. Суспільство мало справу з діяльністю розрізнених "банд", які захоплювали державні департаменти, банки, кафедри і т.п. тихо й без жодних пострілів сумнозвісної "Аврори" і тільки в останній момент виявили намір організуватися в цілісну й монопольну структуру державного насильства.

За цих умов неможлива публічна політика, ефективна економіка, висока культура, а, назагал, і звичайна людська мораль. Тому що мораль передбачає громадський осуд чи громадське схвалення. Згадаємо російське "на миру й смерть красна". Байдуже, що сьогоднішні комунікації зробили поняття "миру" значно ширшим, а Інтернет певевів його частково у віртуальну площину. Панує відчуття локинутості, відчуття соціального вакууму, крізь який не пробивається ні заклик про допомогу ні радість нового відкриття.

Наша непрозорість – ось, що найбільше тривожила Захід. І вона ж надихала на реінтеграційні прожекти Схід: там добре знали, що всередині цього "чорного ящика" – нічого твердого і перспективного.

Тут корінь соціальної депресії, якою страждають усі верстви неселення від бомжів до мільйонерів, тут вам "відтік мізків", "залишковий принцип" та інші реалії, якими ми звикли пояснювати зниження інтелектуального потенціалу країни.

Дуже модна в недавні часи теорія синергетики пояснювала фізичні механізми постання "порядку із хаосу". Перед українським суспільством, якщо воно прагне бути певною цілісністю, постає двоєдине завдання: а) визначитися з центром самоорганізації, і б) "зіткати" єдиний інформаційно-інтелектуальний простір, позбавлений будь-чийого диктату і моральних викривлень "бригадної" свідомості.

Цей простір повинен мати кілька "шарів", якими, одним по одному, буде вкриватися змучений стресами соціальний організм. Перший – шар соціальної чутливості. Умовно кажучи, це – здатність відчувати і розуміти чужий біль, а рівно ж розділяти чужу радість. Ця здатність відновлюється в умовах обмеження стресогенних чинників, яких на сьогодні є два основних – правова незахищеність і агресивна масова комунікація.

Другий – шар громадської думки, який виникає вже на рівні усвідомлення суспільством своєї сили і зданості вирішальним чином впливати на долю окремих своїх членів – урятувати невинну жертву, покарати злочинця, відмовити в довірі політику і просто закидати помідорами нездару-співача.

Третій шар виникає на основі усвідомлення громадянами спільних потреб та інтересів. До цього рівня відноситься так звана національна ідея, або точніше -національна свідомість, патріотизм, ставлення до співгромадян як до "своїх", поява взаємної довіри і симпатії.

І тільки на четвертому рівні соціальної інтеграції формується здатність раціонально обговорювати складні питання поточного життя, приймати адекватні рішення і приходити до консенсусу ("постійний референдум", як висловився Е.Ренан), не повертаючись на круги історичних докорів, особистих рахунків та інших інтелектуальних манівців.

Звести цю піраміду колективного розуму нації ми мусимо в найкоротші історичні терміни. Принаймні, це справедливо для тих патріотів України, які вважають нинішню державність і демократичний вибір сьогоднішнього тим історичним шансом, яким конче необхідно скористатися.

На перешкоді у цьому нам другий закон термодинаміки, який лишається, як завжди, невблаганним: ентропія в будь-якій системі тільки зростає. Висновок - потрібна інша система. Реально в полі зору української інтелектуальної спільноти перебувають у чомусь альтернативні, але подібні в головному перспективи формування такої системи. Пропонується стати **підситемою** більшої, потужнішої метасистеми, яка перебуває на етапі самоорганізації, а відтак за рахунок власного ресурсу забезпечить нашому соціуму структурні рихтування.

Йдеться, вже традиційно, про Європу і Росію. Проблема лише в тому, що Європа не має сьогодні достатньої енергетики, щоб зняти (поглинути) нашу ентропію, а тому інстинктивно намагається віддалитися від України як від "чорної діри", а Росія радше імітує процеси самоорганізації, а насправді являє собою таку ж саму "чорну діру", тільки значно більшу і значно небезпечнішу. І ще одна принципова відмінність: Європа "приймає" тільки цілісні і достатньо стабільні країни, а Росії більше до смаку аморфні й деградовані території.

Отже, треба розуміти, що проблема збереження інтелектуального потенціалу може базуватися на двох взаємовиключних стратегіях: збереження його "для себе", або "для інших". Хоча відмінність цих стратегій виявляється у визначенні пріоритетів, але реально – в умовах триваючого розпаду – ця розбіжність конкретизується в значно неприємнішій дилемі: чим жертвувати?

Якщо робити ставку на власні сили і на "самостояння" в якості самоусвіломленого волюючого суб'єкта (нації), то треба жертвувати привабливими, але другорядними елементами. Це означає, що наші кращі вчені, митці, технологи, здатні конкурувати на рівні світових зразків, таки виїдуть за кордон, а тут залишаться будівничі-чорнороби, ідеалісти і донкіхоти, які закладуть фундамент нової української ідеології, науки і культури.

Інший варіант (який умовно можна порівняти з "передпродажною підготовкою") передбачає відмову від пошуків невловимої української ідеї, остаточну дискредитацію поняття "власного шляху" та створення, – очевидно, за рахунок зовнішніх інвестицій – показових оазисів "високих досягнень". В умовах інвестиційного голоду і короткострокових кредитів такі приготування будуть неминуче супроводжуватися поспішністю та демпінговими й іншими "розслідуваннями" з боку конкурентів. Загалом-то, Україна вже давно і приречено простує цим, другим шляхом. Починаючи від Чорноморського морського пароплавства і закінчуючи футболістами київського "Динамо", газопроводами та комплексами "Кольчуга" наші великі переваги і кращі зразки зі скандалом потрапляють на зовнішній ринок і надалі слугують лише слабким підтвердженням наявності "потенціалу" та приводом для самозаспокійливих розмірковувань про його "невичерпність".

Наявна сьогодні тенденція інтегрувати кудись Україну (а передовсім її природний та людський потенціал) **частинами**, рано чи пізно, приведе до питань про "велику інтеграцію" (за аналогією з пам'ятною "приватизацією") – цілих галузей і регіонів. У підсумку неінтегрованим залишиться тільки те,

що найменш привабливе, розвинуте, конкурентоспроможне, а відтак поле для реалізації власного Інтелекту, для власних рішень та Інтересів ставатиме дедалі вужчим, аж поки хтось не зважиться придбати його "оптом". Серед нашої еліти усвідомлення такої перспективи, здається, вже визріло, тому підсвідома переконаність в тому, що на крайній випадок такий покупець завжди залишається в особі Росії, почала втілюватися в конкретну риторичну дію.

Поглиблення цієї тенденції і невідворотність окресленої перспективи поступово оволодіває, як казали класики марксизму-ленінізму, масами. Можна судити про це вже з того, як змінювався тон і зміст виступів на молодіжних конференціях, які вже впродовж чотирьох років проводила Наукове товариство "Гуманітарна Колегія" в усіх регіонах України. [3]

Дедалі важче ставало говорити про питання принципів, молодь на очах втрачала інтерес до ідей, масштабних стратегій. На перший план виходить "прагматизм" особистої конкурентоспроможності, питання конкретних методик і технологій. Первісне заявлена тема "Україна: вибір моделі розвитку" поступово втрачала свою актуальність, оскільки щораз очевиднішим ставало: кожному доведеться "пробиватися" самотійно, а соціальні зв'язки в наших умовах слугують не загальному благу, а груповим інтересам.

Якщо шукати витоків "помаранчевої революції" не тільки в колізіях виборчого процесу, але в глибших соціальних процесах, то серед них необхідно звернути увагу на втрату перспектив і високих соціальних мотивацій, яку відчула в країні найдинамічніша і найчутливіша її частина – молодь. Для цього, як було побіжно сказано вище, існували об'єктивні й, на жаль, досі ще актуальні передумови. Найгірше те, що зацікавлені особи і корпорації роблять і в нових умовах усе можливе, щоб приховати наявні тенденції від суспільства. Зацікавленість їхня очевидна – в мутній водичці легше ловиться рибка, та й реакція суспільства для їхнього статусу кво може виявитися загрозливою.

А для більшості членів суспільства такий стан є додатковим, а, можливо, й ключовим фактором соціальної дезадаптації. Звичайний громадянин не встигає усвідомлювати загрози і перспективи, оскільки не має інформації, постійно вводиться в оману, або відволікається від суті процесів медіа-технологіями. Тому він інстинктивно не довіряє державі свою безпеку, банку свої заощадження, лікарю своє здоров'я, вчителю – освіту своєї дитини. Тому найбільше підсвідоме прагнення – вирватися з цього сліпого стану в світ, де існують чужі правила, де він (вона) буде на найнижчій соціальній сходинці, але туди, де є можливість несуперечливо мислити, не бути обманути, будувати плани і покладатися на дане кимось слово. На макросоціальному рівні таке прагнення оформилось у понятті "європейський вибір". Але цілком очевидно, що справжня реалізація цього прагнення можлива лише в тому разі, коли за ним стоятиме усвідомлений, морально й інтелектуально забезпечений "український вибір".

Для того, щоб лад прийшов у наш український дім, необхідно докласти значних зусиль. Інтелектуальних. Колективних. Синтез цих понять виводить нас на проблему комунікації. Ефективна, компетентна, чесна комунікація – це те, що, в першу чергу, необхідно нашій інтелігенції, нашому населенню, і, що не менш очевидно, – нашій владі.

Налагодження постійного, нефіктивного і неманіпулятивного діалогу – це основа збереження і розвитку нашого колективного інтелекту. На порядку денному знову, як і наприкінці вісімдесятих, – зводити інформаційні містки, формувати інтелектуальні "заготовки", очищувати суспільну комунікацію від бруду і "шуму" – штучних і природних перешкод у "каналах зв'язку".

Для того, щоб ми розуміли один одного, необхідно постійно узгоджувати поняття. В підсумку цієї статті прошу вважати моїм персональним внеском у справу порозуміння лише одну понятійну дихотомію. Дуже важливо розрізнити проблему "соціального інтелекту" і проблему "інтелектуального потенціалу".

Здатність оцінювати ситуацію і приймати рішення не залежить прямо від того, які для цього існують ресурси та інструменти. Вона або є, або її немає. Нею або користуються, або імітують її використання.

Наша стратегічна мета – поставити наявний потенціал на "облік" і передати його в оперативне використання колективному інтелекту нації. Ті в Україні, хто готові до такої праці, яка не обіцяє в найближчій перспективі ніякого комерційного зиску, мають об'єднатися і взяти на себе не лише певні повноваження, але й чіткі зобов'язання – морального, соціального і політичного характеру.

Серед розрізнених спроб налагодити координацію у сфері соціального інтелекту можна згадати і реформаторські наміри в середовищі Національної Академії наук, і амбіційні проекти щодо Міністерства науки і технологій, і заснування Інтелектуальної біржі, й інші, не менш цікаві та багатообіцяючі ініціативи.

Але, на нашу думку, основна умова успішності подібних проектів – це можливість міжінституційної добровільної і взаємовигідної співпраці усіх інтелектуальних центрів сучасної України. Така співпраця можлива в тому разі, якщо відсутній диктат, або перевага якоїсь однієї структури, якщо є можливість долучати найрізноманітніші ресурси – від фантастичної ідеї невизнаного генія до державних замовлень і зарубіжних інвестицій.

Ми зіткнулися з великою і трагічною невідповідністю наших уявлень про світ, наших дій у світі, наших сподівань на світ. Тому найперше, що нам необхідно здійснити на шляху до національного одужання і самоствердження – це відновити природний зв'язок із дійсністю. Українці мусять засвоїти нову філософію -філософію **актуальності**. Тут-і-тепер постають проблеми, і саме так вони повинні розглядатися і розв'язуватися: через об'єктивний аналіз ситуації, чинників і можливостей, через усвідомлення ієрархії інтересів і потреб. Ми повинні навчитися досягати своїх цілей в кожний конкретний момент, а не зациклюватися на абстрактних суперечностях. Ми повинні бачити мету і сформулювати загальні принципи, на які погодиться більшість.

Нового змісту набуває сьогодні ключове поняття, яким упродовж цілого століття оперувала вітчизняна думка. Від часів Грушевського, Франка, Міхновського, Грінченка і Андрія Шептицького головною дійовою особою нашої історії був **свідомий українець**. Ного визначальною рисою була перейнятість національною ідеєю, що в даному конкретному випадку означало певну призму, фокус бачення, через який сприймалася дійсність, відбувалася особиста самоідентифікація, визначалися цілі і цінності суспільного буття.

Одним з головних завдань свідомого українця періоду визвольних змагань ХХ ст. було поширення національної ідентичності в свідомості маси. Це завдання вимагало від нього певних рис і якостей, а також обумовлювало способи і методи соціальної дії. Йдеться про етнічний фундаменталізм, народоцентричні погляди в суспільних питаннях, переважання риторики над дією, естетики над прагматикою, індивідуальної активності над колективним рішенням.

Сьогодні українська свідомість має справу з новим суб'єктом історичної дії і соціальної творчості – майже 50 мільйонів громадян України і ще майже 20 мільйонів співвітчизників за кордоном. Вперше за кілька століть бездержавності ми наблизились до ототожнення нації й соціуму, що й знаходить своє вираження у поширеній тезі про народження "політичної нації". Цей масштаб вимагає вже зовсім інших характеристик свідомого українця – людини, яка знає себе, відчуває життя своєї нації як власне, розуміє віддалені і поточні цілі суспільного розвитку, а також шляхи і механізми їх досягнення.

Свідомий українець сьогодні – це, в першу чергу, той, хто бере участь у роботі колективного інтелекту нації, ідентифікує проблеми, пропонує шляхи їх розв'язання, сприймає аргументацію, дотримується дисципліни колективного думання і обговорення, захоплюється новою ідеєю і зберігає критичну настанову до безпідставних мрій. Нова якість суспільного життя зароджується на базовому -особистісному рівні соціальної комунікації.

1. Каныгин Ю.М. Основы когнитивного обществознания (Информационная теория социальных систем). – К.: Украинская академия информатики, 1993. – с.21. 2. Рывкина Р.В. Теневизация российского общества: причины и последствия // Социс, 2000, №12.-с.7. 3. Інтеграційна модель для України. – Молода нація / Відп. ред. – М. Розумний. – К.: Смолоскип, 2000.-416 с.